

LBRIS

We know
books

GEORGES MINOIS
ISTORIA
VIITORULUI

Traducere din limba franceză de
DORU MAREȘ

ORION

CUPRINS

<i>Introducere</i>	9
PARTEA ÎNTÂI. VÂRSTA ORACOLELOR	13
CAPITOLUL I. Predicția la popoarele din vechime, o asigurare și o garanție divină	15
CAPITOLUL II. Divinația în Grecia antică – problemă filosofică și manipulare politică	44
CAPITOLUL III. Divinația romană, monopol de stat	76
PARTEA A DOUA. VÂRSTA PROFETIILOR	109
CAPITOLUL IV. De la divinația politică la profetia apocaliptică (începutul erei creștine)	111
CAPITOLUL V. Profetia în libertate și evoluția ei heterodoxă până în secolul al XIII-lea	143
CAPITOLUL VI. Biserica definește și reglementează accesul la viitor (secolele XI–XIII)	170
CAPITOLUL VII. Inflație, banalizare și derivă a predicțiilor (secolele XIV–XV)	196
PARTEA A TREIA. VÂRSTA ASTROLOGIEI	229
CAPITOLUL VIII. Avatarurile și declinul profetiei religioase (secolele XV–XVI)	231
CAPITOLUL IX. Triumful astrologiei (Din secolul al XV-lea până la jumătatea secolului al XVII-lea)	262
CAPITOLUL X. Astrologia, o necesitate socioculturală a secolului al XVII-lea	294
PARTEA A PATRA. VÂRSTA UTOPIILOR	325
CAPITOLUL XI. Marginalizarea divinației tradiționale (Sfârșitul secolului al XVII-lea – secolul al XVIII-lea)	327
CAPITOLUL XII. Noile căi ale PREDICȚIEI în secolul al XVIII-lea: utopie, istorie, științe umane	354

LIBRIS We know books

CAPITOLUL XIII. Începutul erei maselor (I), Avântul predicției populare în secolul al XIX-lea.....	387
CAPITOLUL XIV. Începutul erei maselor (II). Noii profeți ai secolului al XIX-lea.....	416
PARTEA A CINCEA. VÂRSTA PREDICȚIILOR ȘTIINȚIFICE.....	451
CAPITOLUL XV. Ascensiunea pesimismului. Profeți ai decăderii și ai antiutopiei	453
CAPITOLUL XVI. Are predicția vreun viitor? Clarvăzători, profeți ai sfârșitului istoriei și prospectiviști.....	479
<i>Concluzii</i>	509
<i>Note</i>	515
<i>Index</i>	565

PARTEA ÎNTÂI

VÂRSTA ORACOLELOR

DIVINAȚIA PRIMITIVĂ, BIBLICĂ ȘI GRECO-ROMANĂ
ÎN SLUJBA DESTINULUI INDIVIDUAL ȘI A POLITICII

„Primul profet a fost primul escroc care s-a întâlnit cu un imbecil; astfel, profeția este încă din Antichitate de primă importanță.“

VOLTAIRE, *Examen important de Milord Bolingbroke
ou le Tombeau du fanatisme*

„Ceea ce mă nedumerește foarte mult e că se găsește mereu câte cineva care să creadă în prezicerile lor, deși vede zilnic că realitatea faptelor le infirmă.“

CICERO, *De divinatione**

* Cicero, *Despre divinație*, trad. Gabriela Haja și Mihaela Paraschiv, Polirom, Iași, 1998, p. 169 (n. tr.).

CAPITOLUL I

PREDICȚIA LA POPOARELE DIN VECHIME, O ASIGURARE ȘI O GARANȚIE DIVINĂ

Omul prevede de când există. Când desenează pe pereții unei caverne un bizon străpuns de săgeți, reprezintă în același timp vânătoarea de ieri și pe aceea de mâine. Desenul este totodată o vrajă, un act magic destinat să asigure succesul acțiunii. Cu același contur, anticipează și forțează mâna naturii sau a spiritelor. Omul dovedește astfel că, pentru el, încă din zorii societății, a prevedea înseamnă a stăpâni viitorul. Această aserțiune stă la originea tuturor actelor de predicție, de la divinația primitivă la prospectiva și futurologia din epoca modernă. Omul preistoric, primul ghicitor și profet, asociază voința de a stăpâni mediul înconjurător și viitorul imediat. Istoria omenirii va fi istoria dominației sale crescânde asupra spațiului tot mai vast și a timpului tot mai îndepărtat.

Dar, dacă stăpânirea celor trei dimensiuni spațiale va progresa grație tehnicilor din ce în ce mai performante, stăpânirea timpului va rămâne o perpetuă iluzie. Omul de azi nu-și cunoaște cu nimic mai mult viitorul decât vânătorul de Neanderthal, iar această incertitudine o resimte neîndoios ca mult mai crudă decât îndepărtatul lui strămoș, fiindcă nevoia de a ști a crescut proporțional cu dominarea mediului înconjurător. Omul preistoric dorea să știe dacă își va ucide vânatul și, fără îndoială, aici i se oprea curiozitatea. Omul de azi vrea să afle o infinitate de lucruri despre ziua de mâine și de poimâine, de la cursul acțiunilor pe Wall

Street până la pacea mondială, trecând prin situația angajărilor și prognoza meteo pentru vara viitoare. În ciuda eșecurilor neîncetate ale anticipărilor sale, continuă să prevadă, știind bine că previziunile îi sunt probabil neadevărate.

Condiția umană se bazează pe acest dublu joc: trebuie să te prefaci că știi cum va arăta ziua de mâine, pentru a putea acționa încă de azi. În sinea lui, nimeni nu se lasă păcălit: nimeni nu cunoaște viitorul, nici măcar pe cel mai apropiat. Numai că necesitățile vieții ne cer să ne comportăm „de parcă” am ști. Ne mulțumim deci cu un minimum de încredere în predicții. În privința vieții de zi cu zi, fiecare, pornind de la propriile sale obiceiuri, este în stare să furnizeze acest minimum. Pentru evenimentele care depășesc sfera individuală, este nevoie de „experți”, de oameni capabili să inspire încredere comunității.

UNIVERSALITATEA ȘI VARIETATEA DIVINAȚIEI

Astfel de experți au existat în toate societățile, încă de la începuturi. Denumirile și metodele lor variază, de la prezicători la futurologi, de la profeți la prospectiviști, de la auguri la astrologi, de la oracole la ghicitori. Dovadă a rolului esențial al predicției pentru condiția umană: încă din primele descoperiri scrise lăsate de civilizațiile Orientului Apropiat, activitatea de divinație este menționată și ocupă vizibil un rol social fundamental. În Mesopotamia, în lumea caldeeană și asiro-babiloniană, tabletele de argilă ne vorbesc încă din al treilea mileniu înainte de Hristos despre o mulțime de practici divinatorii, precum lecanomanția (ghicitul în pete de ulei), teratomanția (preziceri generate de malformații), oniromanția (studiul viselor premonitorii). Specialiștii în interpretarea acestor semne sunt, conform textelor, ghicitori numiți *baru*, *sha'ilu*, *ashipu*¹.

Activitatea cea mai elaborată era haruspiciul, adică analizarea organelor interne ale animalelor special sacrificate pentru a obține prevestiri. Încă dinainte de anul 2000 î.H., tăblițele descriau procedee foarte elaborate de consultare a organelor interne, ceea ce ne lasă să presupunem că această metodă avea deja multă vechime. Este uluitor să îi constăți rigoarea, bazată pe observații morfologice și anatomice de o extremă precizie. Notându-și măsurile, analogiile, pozițiile, păstrând în „tabele de experiență” rezultatele consultărilor, prezicătorii acordă o valoare pozitivă sau negativă celor constatate, în funcție de poziția și aspectul organelor, și în special prin opozițiile dreapta/stânga, sus/jos, de culoare mai deschisă/de culoare mai închisă. Ei redactează și tratate, consemnându-și experiențele și predând altora tipurile de interpretare deduse din respectivele examinări. Conform tradiției, principiile artei lor ar fi fost revelate de către zei unui rege legendar, care ar fi trăit înainte de Potop.

Încă de la început, pentru sumerieni și akkadieni cunoașterea viitorului se baza pe o combinație de revelații supranaturale și de studii experimentale asupra lumii

naturale, cele dintâi fiind garantate de legitimitatea ultimelor. Numai spiritele divine cunoșteau viitorul, dar, prin intermediul întâmplărilor naturale, trimiteau semne care le permiteau oamenilor să-l ghicească. Pentru omul arhaic, strâns legat de natură, plauzibilitatea acestor semne se întemeia de fapt pe credința în existența concordanțelor: concordanța dintre funcționarea macrocosmosului, universul, și cea a microcosmosului, organismul uman sau animal; concordanța dintre lumea divină și cea omenească. Cum studierea directă a macrocosmosului și a lumii divine era imposibilă, mai rămânea posibilitatea de a-i urmări fluctuațiile prin observarea atentă a microcosmosului uman și animal. Acumularea de corelații trebuia să poată furniza indicii cel puțin privitoare la orientările generale ale viitorului. În virtutea acestui principiu, ghicitorii *baru*, ținând cont de eșecuri și de erori, au elaborat un set din ce în ce mai complex de cunoștințe, necesitând o inițiere îndelungată și sfârșind prin a nu putea fi pricepute de nespecialiști. Dornici să monopolizeze cunoștințele a căror dobândire presupusese atâtea eforturi și care puteau constitui o sursă de putere, prezicătorii au făcut din știința lor un domeniu ezoteric.

Tot din cele mai îndepărtate timpuri, practica divinației este legată de o concepție deterministă a universului, altă presuposiție de tip științific. Pentru a acorda unui semn valoarea de predicție, trebuia să existe convingerea că aceleași circumstanțe produc întotdeauna aceleași efecte. Această convingere, fundament al oricărei acțiuni eficiente asupra lumii materiale, implică o concepție fatalistă a destinului individual și colectiv. Soarta ne este determinată inexorabil, iar istoria lumii înseamnă perpetua reîncepere a aceluiași acțiuni și episoade. Istoria și viitorul sunt indisociabile: a o cunoaște pe una înseamnă a o prevedea pe cealaltă, întrucât viața lumii e ciclică, totul reîncepând la finalul fiecărui ciclu, acum și totdeauna. Această viziune a timpului pare să o fi precedat pe cea liniară, a timpului orientat către un capăt definitiv, și este cu siguranță predominantă în civilizația sumero-akkadiană și în toate celelalte civilizații ale Orientului Apropiat străvechi.

Astfel, metodele de prevedere a viitorului nu se pot disocia de un context cultural care include credințele religioase, logica științifică și concepția metafizică asupra universului și a destinului omului, în același timp cu istoria lui. Popoarele Mesopotamiei, afirmând posibilitatea studierii științifice a microcosmosului viu, imagine a macrocosmosului divin și universal, totul fiind supus unui ineluctabil destin ciclic, sunt logic îndrituite să afirme posibilitatea divinației. Practicile lor medicale o ilustrează, asociind observația, analiza, diagnosticul și prezicerea evoluției, adică, în limbaj de specialitate, simptomatologia, etiologia, diagnosticul și prognosticul. Tăblițele cu tratate medicale cuprind astfel de formulări: „Dacă bolnavul e acoperit de o spuzeală roșie, iar corpul i s-a înnegrit, atunci a fost atins [culcându-se cu ea] de o femeie: e «mâna lui Sin», și se va vindeca”². Aici avem o previziune justificată de o atitudine științifică. Prezicătorul și medicul împărtășesc aceeași stare de spirit.

Peste tot în Orientul Apropiat găsim urme de necontestat ale omniprezenței divinației. La hitiți, pentru care determinismul nu pare să fi cântărit tot atât cât în Mesopotamia, divinația este puternic impregnată de magie; prevestirile de rău augur puteau fi îndepărtate prin ritualuri magice, ceea ce introduce o nouă idee în predicție: viitorul poate fi manipulat, modificat de cei ce au acces la mecanismele universului³. Posibilitatea nu este de luat în considerare decât cu condiția să se creadă în întrepătrunderea lumilor materială și spirituală și în absența unui destin ineluctabil. Prezicătorul, care este în acest context și vrăjitor, poate să acționeze asupra spiritelor grație formulelor sale magice, schimbând astfel cursul evenimentelor.

Concepția deterministă și cea magică nu se exclud reciproc decât în mintea noastră raționalistă modernă. Cea mai mare parte a vechilor popoare nu pare a fi resimțit vreo contradicție între a prevedea viitorul și posibilitatea de a-l modifica. Lucru care se datorează în special faptului că divinația se mulțumește cel mai adesea să reveleze un cadru general, favorabil sau defavorabil, în interiorul căruia există o anumită latitudine pentru libertatea umană. O prevestire bună sau rea nu ajunge pentru a determina succesul sau eșecul unei acțiuni; nu indică decât climatul general care ne permite să luăm măsuri specifice, în funcție de scopul urmărit. Iată de ce trebuie să distingem între diferitele niveluri de predicție, de la cele mai vagi, care permit orice adaptare, până la cele mai precise, în general inevitabile. Divinația antică se cantonează, fără îndoială, în prima categorie.

Coexistența magiei cu divinația a fost pusă în valoare și de civilizații mediteraneene ca aceea din Malta, în al doilea mileniu înainte de Hristos⁴, sau în Siria, Fenicia și Palestina din aceeași perioadă. Din acest punct de vedere, Biblia este o sursă inestimabilă de informații, dacă ținem cont de rezultatele exegezelor moderne. Astfel, înaintea perioadei regale, în al doilea mileniu înainte de Hristos, prezicătorii proliferau la filistenii, edomiți, moabiți, amoniți și la alte popoare din regiunea Siria-Palestina-Fenicia; filistenii își întreabă prezicătorii cum trebuie să se poarte cu Chivotul Legământului (Cartea întâia a regilor 6:2); moabiții, îngrijorați de înaintarea evreilor, fac apel la prezicătorii Valaam și Balac (Numerii 22); necromanți, auguri și clarvăzători intervin constant. Practicile evreilor nu se deosebesc cu nimic de cele ale vecinilor și dușmanilor lor, întrucât utilizează curent toate formele de mantică, adică de artă divinatorie. Prezicerile le deduc din vorbele unor persoane întâlnite în drum: astfel își alege Isaac soția (Facerea 24:14) și Ionatan determină tactica militară (Cartea întâia a regilor 14:8-12); Saul consultă o necromantă (Cartea întâia a regilor 28). Se interpretează evenimentele întâmplătoare, mai ales cele extraordinare, și se pun la cale încercări al căror rezultat se presupune că exprimă voința divină, așa cum a făcut Ghedeon când a întins lâna abia tunsă și a cerut Domnului să o ude sau nu cu rouă, pentru a-și face cunoscută voința (Judecători 6:36-40); se interpretează visele (Facerea 20:3); se trage la sorti (Iosua Navi 16-18); se utilizează toiagul divinatoriu și lecanomanția, la care se face aluzie în Facere (44:5), adică viitorul

se citește urmărind forma unei picături de ulei puse într-o cupă cu apă; se practică extispiciul, adică examinarea măruntaielor victimelor⁵.

Dovada importanței căpătate de aceste practici la evrei este îndârjirea cu care autoritățile religioase, începând din epoca regală, din secolul al X-lea î.H., s-au străduit să le dezrădăcineze. De-a lungul veacurilor, vor fi depuse eforturi considerabile, cu un succes limitat, pentru a face să dispară prezicătorii și augurii. Legea mozaică, elaborată târziu de casta sacerdotală, între secolele al VIII-lea și al V-lea, interzicea oficial recursul la preziceri, la „ghicitor, sau vrăjitor, sau fermecător, nici descântător, nici chemător de duhuri, nici mag, nici de cei ce grăiesc cu morții”⁶. Regii vânau necruțător toți ghicitorii, clarvăzătorii și prezicătorii: „A mai nimicit regele Iosia pe cei ce se îndeletniceau cu chemarea morților, pe vrăjitori, pe terafimii, idolii și toate urâciunile care se iviseră în pământul lui Iuda și în Ierusalim, ca să împlinescă cuvintele legii”⁷. Inutile măsuri, dacă ne luăm după anatemele de care sunt pline scrierile biblice la adresa acestor personaje în veacurile următoare. Isaia, la sfârșitul secolului al VIII-lea î.H., se plânge Domnului: „Tu ai lepădat neamul Tău, casa lui Iacov. Ea este plină de vrăjitori și de magi ca Filistenii și ea face legământ cu cei de alt neam”⁸. Două secole mai târziu, Zaharia geme și el: „Vrăjitorii au vedenii mincinoase și spun visuri amăgitoare și mângâieri deșarte”⁹.

Vom reveni la motivele luptei autorităților religioase împotriva prezicătorilor. Pentru moment, să reținem omniprezența acestora la toate popoarele Orientului Apropiat, în epoca arhaică. De altfel, nu sunt singurii experți capabili să descifreze viitorul: astrologii și profeții capătă și ei o importanță tot mai mare.

ÎNCEPUTURILE ASTROLOGIEI

Este firesc ca misterioasele lumini agățate pe bolta cerească, imposibil de atins de către oameni, să fi fost de foarte devreme asociate cu lumea divină și să se acorde mișcărilor lor o semnificație premonitoare. Pentru popoarele din Antichitatea clasică, astrologia se născuse în Mesopotamia, drept care termenul de „caldeean” era folosit pentru desemnarea oricărui astrolog. De fapt, știm astăzi că astrologia a apărut mult mai târziu decât alte metode divinatorii și că a rămas mult timp la un nivel rudimentar și vag, furnizând simple prevestiri. Numai că practicarea acestei arte este delicată și necesită o armătură matematică extrem de complexă, înainte de a da rezultate precise: primul horoscop babilonian datează din jurul anului 410 î.H.

Principiile vechii astrologii babiloniene sunt binecunoscute grație descoperirii operei fundamentale *Enuma Anu Enlil*, alcătuite către finalul mileniu al II-lea î.H. Este vorba despre o astrologie pur descriptivă, în care aștrii sunt asimilați divinităților Sin (Luna), Șamaș (Soarele), Iștar (Venus). Bolta cerească este considerată o reflectare a unor locuri de pe pământ; astfel, Racul reflecta orașul Sippar, iar Ursa Mare, orașul

Nippur. Mișcarea astrelor anunță deci soarta locurilor pe care acestea le reflectă. Cât despre planete, acestea sunt asociate cu anumite personaje sau state, al căror destin îl determină: Marte reprezintă regatul Amurru, dușmanul babilonienilor, Jupiter este astrul regelui Asiriei, iar Mercur, cel al prințului moștenitor. În afara mișcărilor, și strălucirea acestor planete este luată în considerație, paloarea fiind o prevestire funestă. În fine, momentul observației are și el importanța lui, unele perioade ale anului fiind mai favorabile babilonienilor.

Combinând diferitele elemente, astrologii alcătuiau situații ipotetice care permiteau prevederea evoluției generale a evenimentelor. Predicțiile lor însă priveau ansamblul populației, destinul suveranilor și al armatelor acestora, nu indivizii. Foarte probabil, astrologia timpurilor arhaice era inițial în serviciul puterii regale, ca instrument de guvernare; permitea determinarea perioadelor favorabile războaielor și anunța marile catastrofe, epidemiile, foametea, inundațiile sau, din contră, recoltele bogate și prosperitatea. Încă din cele mai vechi timpuri, necesitatea de a prevedea s-a impus conducătorilor, care și-au adus lângă ei o mulțime de prezicători și de astrologi a căror sarcină era să le dea sfaturi.

Exigențele politicii sunt deci un factor decisiv al importanței pe care o capătă metodele de previziune. În *Enuma Anu Enlil*, de pildă, suveranul putea citi: „În anul în care Luna îl va ascunde pe Jupiter, va muri un rege și se va produce o eclipsă de Lună și de Soare. Un mare rege va muri. Când Jupiter pătrunde în al patrulea pătrar al Lunii, în Aharru va fi mare sărăcie. Regele Elamului va pieri de sabie; [...] când Jupiter intră în pătrarul Lunii, hrana e rară. Când Jupiter va ieși din spatele Lunii, în țară vor fi conflicte”¹⁰. Sau: „Când Luna și Soarele se văd în același timp, în a șaisprezecea zi a lunii, regele va fi chemat la război. Regele va fi asediat la el în palat timp de o lună, dușmanul va invade țara și va înainta triumfător. Când Luna nu se vede în același timp cu Soarele în a paisprezecea și a cincisprezecea zi a lunii Tamuz, regele va fi asediat în palatul lui. Când Luna se vede în a șaisprezecea zi, ferice de Asiria, nenorocire pentru Akkad și Amurru”¹¹.

Astfel de predicții, strict legate de mișcarea ciclică a astrelor, susțin ideea unei fatalități copleșitoare ce apasă asupra destinului popoarelor și al regilor. Previziunea astrală este în același timp mai mecanică și mai tiranică. Întrucât mișcarea astrelor este inexorabilă, presupuziția unei corelări între aceasta și evenimentele umane înseamnă transformarea istoriei într-o mecanică necruțătoare; a-i pătrunde taina însemna să cunoști viitorul, dar, totodată, să renunți la orice libertate.

Până în secolul al V-lea î.H., arta astrologiei își trăiește copilăria, din lipsă de cunoștințe matematice. Această „proto-astrologie”¹² se regăsește, în diferite grade, la cele mai multe popoare. Evreii nu scapă nici ei acestei reguli, cum o dovedesc din nou interdicțiile legii mozaice: „privind la cer și văzând soarele, luna, stelele și toată oștirea cerului, să nu te lași amăgit ca să te închini lor, nici să le slujești”¹³. „Nu vă îngroziți de semnele cerului”, cere Ieremia (10:2). Regele Iudeei, Manase, e

acuzat că a readus prezicătorii, necromanții, magicienii și astrologii¹⁴. Foarte departe de acolo, în lumea celtică, erau consultate rudimentar și astrele, pentru a cunoaște destinul regilor. Într-un text irlandez intitulat *Exilul fiilor lui Uisnech*, druidul-șef, Cathfaid, consultă cerul în momentul nașterii unui copil în familia regală: „a ieșit la marginea curții și s-a apucat să observe și să scruteze în amănunt norii de pe cer, poziția stelelor și locul în care se afla Luna, pentru a prezice și a cunoaște soarta rezervată copilului care se născuse. Cathfaid s-a întors în fața oamenilor, în prezența regelui, și a rostit semnele și profetația că din provincia Ulster va veni multă durere și distrugere, din cauza fetei care s-a născut”¹⁵.

Printre popoarele Antichității, unul dintre puținele care nu au practicat astrologia a fost cel egiptean. Niciun text, nicio inscripție nu îi sugerează existența înaintea sosirii grecilor în această țară, unde, de altfel, proliferau metodele de divinație. Poveștile sunt doldora de prevestiri și predicții de toate felurile. Absența astrologiei se explică, fără îndoială, prin viziunea cu totul deosebită asupra regalității. Pe când în Mesopotamia regele este, ca toată lumea, supus destinului, faraonul este el însuși o divinitate și, ca atare, nu se supune fatalismului astral. Stăpân al vieții, tocmai el e cel ce determină soarta țării și a poporului său. Este însă înconjurat de o cohortă de preoți și de prezicători însărcinați cu interpretarea semnelor și a prevestirilor. Oniromanția, divinația cu ajutorul viselor, pare să fi ocupat și ea un loc deosebit de important și să fi jucat un rol politic. Sunt multe dovezi în Biblie conform cărora, pe vremea Patriarhilor, Iosif și-a câștigat faima interpretând visele marilor demnitari și mai ales pe cele ale faraonului – așa a rămas pentru posteritate visul cu cele șapte vaci grase și cele șapte vaci slabe, cu cele șapte spice pline și frumoase și cele șapte spice seci. Suveranul consultase inutil toți prezicătorii, însă numai Iosif i-a explicat că visul anunță șapte ani de belșug, urmați de șapte ani de foamete; astfel s-au putut face stocuri care au permis traversarea perioadei dificile – ilustrare a rolului prezicătorului în funcția de consilier politic și economic¹⁶.

PROFETISMUL ÎN ORIENTUL APROPIAT ANTIC

La toate popoarele antice există, încă din perioada arhaică, o altă formă de previziune, chemată să ajungă faimoasă: profetismul. Nici în acest caz, nimic nu îndreptățește opinia că poporul lui Israel ar fi la originea acestei practici comune tuturor civilizațiilor antice. Spre deosebire de prezicător, care interpretează semne exterioare, profetul este pătruns nemijlocit de spiritul divin și devine purtător de cuvânt, instrument al divinității. Se pronunță oracular, dar cuvintele nu sunt ale lui, ci ale zeului, și asta sub două forme. Uneori vorbește măsurat și relativ limpede; acesta este un profet-preot, care face parte din clerul oficial al unui templu. Alteori este cuprins de crize violente, care pot fi provocate de dănțuiele frenetice și de consumul de diverse halucinogene; el este atunci

un instrument extatic, care vorbește sau, mai degrabă, vociferează, într-un mod haotic, ilustrat prin imagini obscure, al căror sens rămâne de interpretat. Acești extatici se întâlnesc mai peste tot, deseori în grupuri rătăcitoare.

Prezența acestor mesageri ai divinității este de mai multe ori atestată în Mesopotamia, sub denumirea de *mahhû*, mai ales în jurul templului lui Iștar din Arbela. Veritabilă instituție de stat, conform lui G. Contenau, „care înlocuia ceea ce la noi sunt consultanții, o instituție de care au depins toate actele statului, pacea, războiul, o instituție în care istoria Asiriei și a Babilonului și-a descoperit mobilurile”¹⁷. Arhivele de la Mari oferă exemple de consultare a acestor profeți: pe la anul 1800 î.H., un funcționar-profet al zeului Adad, din Alep, îi procește regelui din Mari despre dinastia sa, sub o formă asemănătoare cu aceea pe care o vom găsi mult mai târziu în Biblie, odată cu profeția lui Natan¹⁸. Sub domnia lui Zimrilim (1730–1697 î.H.), scri-sori profetice îl avertizau pe rege sau îi preziceau victorii¹⁹.

Un mileniu mai târziu, regatul Asiriei păstrează și el în arhive compilații de oracole profetice emise de „vestitori” și de „revelatori” în numele zeului Assur sau al zeiței Iștar. Iată exemple de mesaje ale acesteia din urmă, trimise regelui Esarhaddon (680–669 î.H.): „Esarhaddon, rege al națiilor, nu te teme! [...] Dușmanii, ca mistrețul sălbatic în luna lui Sivan, vor fugi din fața ta. Sunt marea doamnă divină, sunt zeița Iștar din Arbela, care-i va nimici pe vrăjmași în fața ta. În ce vorbe de-ale mele n-ai avut tu încredere? Sunt Iștar din Arbela. Îți voi aștepta dușmanii și-i voi preda în mâinile tale. Eu, Iștar din Arbela, voi fi și-n fața ta, și-n spatele tău, n-ai teamă! Tu renaști; așezată sau în picioare, neliniștea mă înconjoară”²⁰. Această ultimă expresie ilustrează climatul religios din Mesopotamia: până și zeii sunt angoasați și par supuși destinului și suferinței. Cât despre rege, acesta trăiește și cu frica de zei, și cu frica zilei de mâine; are în permanență nevoie de o călăuză, pentru a lumina contextul viitor al acțiunilor pe care le plănuiește. Profeții-funcționari îi sunt indispensabili, îi consultă neîncetat și le păstrează cu mare grijă predicțiile. Una dintre acestea, din jurul anului 665 î.H., sub domnia lui Assurbanipal, este cu certitudine o profeție *post eventum*, un procedeu curent, destinat să cauționeze din perspectivă divină recentele răsturnări politice, indicând că fuseseră prevăzute, deci dorite de zei:

Un prinț se va ridica și va domni vreme de optsprezece ani. Țara va trăi în siguranță, sufletul țării se va bucura și va fi belșug. [...] Suveranul va fi însă ucis cu o armă în timpul unei răscoale.

Un prinț se va ridica și va domni treisprezece ani. Va fi o răscoală a Elamului împotriva Akkadului. Recolta Akkadului va fi jefuită. Elam va distruge templele marilor zei și prăbușirea Akkadului va fi hotărâtă. Se va ridica un bărbat fioros, fiul nimănu, căruia nimeni nu-i știe numele. Va pune mâna pe tron și va distruge stăpânii. Jumătate din armia Akkadului va pieri în trecătorile strănte de la Tupliaș. Vor acoperi câmpiile și munții. Poporul va fi nenorocit²¹.

Cum spune una dintre tăblitele oracolului lui Iștar: „Viitorul este la fel ca trecutul“. În profetii, ambele sunt intim întrepătrunse, ceea ce e conform ideii mesopotamiene a perpetuei întoarceri.

Într-un climat religios diferit, monarhia egipteană a recurs și ea la profetii, în special în perioadele de criză, de tulburări, de schimbare a dinastiei. În vremuri normale, faraonul, divinitate întruchipată, garanta prin cuvântul său armonia cosmică; vechii egipteni nu trăiau cu frica permanentă a zilei de mâine, căci prin însăși ființa sa suveranul le asigura securitatea. Profetii, a căror prezență era mai discretă, nu erau extatici, aparțineau clerului oficial și nu utilizau nici excitante, nici procedee magice. Oracolele lor sunt sobre, în așa fel încât unii istorici, precum Adolphe Lods, consideră că „predicțiile“ lor nu erau decât figuri retorice, fără pretenție profetică. André Neher a arătat totuși convingător că era vorba oricum despre anunțarea viitorului²².

Profetii intervin mai ales în perioadele de tranziție. Atunci, predicând restaurarea puterii după tulburări, rolul lor este să asigure continuitatea, să arate că, în pofida evenimentelor, există permanență. În general, la începutul unei noi dinastii, sunt însărcinați să prezică restaurarea definitivă a puterii. Oracolul ia forma schematică, dar care va deveni clasică, a cuplului catastrofă-restaurație. Într-o primă etapă, se descriu nenorocirile și calamitățile care abia ce-au apărut, exprimându-le însă la viitor, apoi se promite redresarea, grație unui nou faraon care este cel pe care profetii îl slujesc și care a comandat oracolul. Cum se întâmplă deseori în acest domeniu, este vorba, așadar, despre o falsificare cu scop politic – procedeu de care vor uza și vor abuza profetii biblici. Numai că, pentru popoarele cufundate constant în supranatural, într-un context care amesteca intim profanul și sacrul, sunt greu de judecat astfel de comportamente. Falsa profetie are o valoare magică: funcția ei, prezicând un amestec de trecut și de viitor, este să-l determine pe cel din urmă. Prezentată sub formă de predicție, profetia are valoare incantatorie și înțelege să forțeze astfel mâna viitorului. Intenția aceasta este subiacentă tuturor formelor de predicție: stăpânirea viitorului, aici asociindu-l cu fapte reale, deja petrecute; trecut determinat și viitor nesigur se regăsesc astfel înlănțuite.

Profetiile au totodată caracter mesianic. Anunță venirea unui nou suveran, care va reface ordinea cosmică și națională – un mântuitor al Egiptului. Această schemă, catastrofă-restaurare-grație-unui-mântuitor, își are deja locul bine stabilit într-unul dintre textele profetice cele mai vechi care au ajuns până la noi, cel al profetiei lui Nefer-Rohu, din secolul al XX-lea î.H., sub domnia lui Amenemhet I, fondatorul celei de-a XII-a dinastii. Aranjamentul a fost deja patentat: profetia este fabricată din toate elementele necesare, merge multe secole înapoi și are menirea să justifice luarea puterii de către Amenemhet, cel ce refăcea o ordine de multă vreme anunțată. Textul povestește cum faraonul Snefru, din a IV-a dinastie, de pe vremea Vechiului Imperiu, ar fi consultat un scrib profet, priceput și bogat, expert în arta de a „spune lucruri întâmplate și lucruri care stau să vină“, pe nume Nefer-Rohu. Personajul, preot-cititor al zeiței-pisică Bastet din Bubastis, nu este nicidecum vreun extatic exaltat. De altfel,

scena este pașnică și neprotocolară. Faraonul i se adresează scribului: „«Haide, Nefer-Rohu, prietene, te rog, spune-mi câteva vorbe frumoase sau un discurs meșteșugit, care să-i poată plăcea Majestății Mele.» Drept care, preotul-cititor Nefer-Rohu spune: «Despre ce a fost sau despre ce va fi, o, stăpâne al meu?» Și-atunci, Majestatea Sa zice: «Mai degrabă despre ce va fi. Dacă e să fie azi, treci peste». Și își ia cutia cu instrumente de scris, scoate un sul de papyrus și o paletă și se pune pe scris⁴. Așadar, faraonul însuși copiază profeția cu tonul ei biblic *avant la lettre*: „Se vor lua armele războiului și țara va trăi răzmerița. Se vor face săgeți de aramă și sângele va mânji pacea. [...] Pământul acesta va fi atât de-n ruină, încât nimeni nu va mai avea grijă de el, nimeni nu va mai vorbi despre el, nimeni nu-l va plânge. Cum va fi pământul acesta? Discul solar nu va mai străluci pentru el. [...] Și-atunci va veni un rege din miazăzi, al cărui nume e Ameni, fiul unei femei nubiene, născut în Egiptul de Sus. Va lua coroana albă și va purta coroana roșie, unindu-le în vrednicul dublu pschent^{*}. Și-i va bucura pe cei doi zei (Horus și Seth) cu fapte care acestora le sunt pe plac. [...] Bucurați-vă, voi, oameni ai acelor vremi! Acestui fiu al omului i se va duce vestea pe vecie⁴²³».

Acest veritabil prototip de profeție mesianică, datând cu o mie de ani înaintea celei făcute de prorocul Natan lui David, o așază pe cea din urmă într-un șir arhetipal. Îndelungatele șederi ale arameenilor și evreilor în apropiere de Mari, unde tradiția profetică era foarte importantă, și în Egipt, unde mesianismul dinastic juca un rol esențial, pun problema influențelor, cu atât mai mult cu cât speculațiile egiptene privitoare la soarta lumii, cu succesiunea alcătuită din haos primitiv, destructurare și reînnoire, se regăsesc în gândirea ebraică antică²⁴. Mult mai târziu, în Egiptul ptolemeic, descoperim din nou aceeași temă: cronicile demotice și oracolele ceramice prezic sfârșitul dominațiilor străine, sosirea regelui mântuitor și începutul unei noi ere a prosperității.

În Asia Minor și în Fenicia, profetismul se manifestă mai ales sub forma sa extatică, deși hitiții aveau și preoți care practicau divinația obișnuită. În Frigia, cultele orgiastice și frenetice ale Cybelei și ale lui Attis erau însoțite de fenomene de delir divinatoriu, stimulate prin utilizarea de droguri halucinogene, ceea ce făcea profețiile aproape ininteligibile. Dar se practicau și alte tipuri de divinație.

Profeții fenicienii erau cu deosebire numeroși și turbulenți. Adunați în grupuri de mai multe sute de indivizi, se dedau unor dansuri frenetice, cu acte de mutilare, de dezbrăcare completă, de exces sexual, atingând stări paroxistice de extaz, în care se considera că sunt pătrunși de spiritul divin. Biblia menționează adunarea a opt sau nouă sute de profeți ai lui Baal și Așerah pe muntele Carmel: „Și săreau împrejurul jertfelnicului pe care-l făcuseră. [...] strigau cu glas mai tare și se înțepau după obiceiul lor cu săbii și cu lănci, până ce curgea sânge. Trecuse acum de amiază și ei s-au

^{*} Coroană dublă a faraonilor, pschentul (scris și „psent“) era alcătuit din Deshret, coroana roșie a Egiptului de Jos, și Hedjet, coroana albă a Egiptului de Sus (n. tr.).

zbuciumat mereu până la timpul jertfei²⁵. Profetii erau consultați de regi în momentele dificile. Astfel, o stelă din secolul al VIII-lea î.H. îl aduce în scenă pe Zakir, regele din Hamat, asediat în cetatea Hazrik, care declară: „Am ridicat mâinile spre Baal și Baal mi-a răspuns [...] prin mâna clarvăzătorilor și a profetilor: «Nu-ți fie frică, căci eu te-am făcut rege și voi fi lângă tine și te voi scăpa de toți acești regi»²⁶. La Ras-Shamra îi descoperim pe *moqed* sau profetii de cult, pe *ariel* sau oamenii lui Dumnezeu, pe *hozé* sau văzătorii: aceste curioase personaje sunt menționate în jurul anului 1080 î.H., în relatarea călătoriei lui Wen-Amon²⁷.

PROFETISMUL DE GRUP ÎN ISRAEL

Ca toate popoarele vecine, și Israelul avea cetele sale de profeti, nici mai mult, nici mai puțin importanți decât în alte părți. Rolul Bibliei ca izvor istoric, și în civilizația occidentală, a deformat totuși perspectivele, acordând profetilor din Israel un loc exagerat față de situația lor reală, focalizând numai asupra lor funcția profetică. Putem conveni să lăsam deoparte cazurile „marilor“ profeti individuali, ca Isaia, Ieremia, Ezechiel și alți Miheia, care nu au apărut decât în secolul al VIII-lea î.H. și care au adus reputația profetiei biblice.

În perioada cea mai veche, până în secolul al IX-lea î.H., constatăm practici identice cu cele ale popoarelor învecinate, pe de o parte, bande de profeti extatici, mai mult sau mai puțin rătăcitoare, pe de altă parte, profeti aparținând clerului, fixați în cutare sau cutare lăcaș de cult și care vor fi în serviciul monarhiei începând de la Saul, din secolul al XI-lea î.H. Religia și puterea politică, întotdeauna strâns legate, acordau funcției profetice un rol esențial: literatura biblică se referă nominal la patruzeci și opt de asemenea personaje și la șapte profetese, printre care și sora lui Moise, Miriam, intervențiile lor numărându-se cu sutele²⁸. Termenul cel mai vechi pentru a-i desemna este *ro'eh*, „văzător“, dar cel mai obișnuit este *nâbi*, care ar putea veni de la *nâba'* (a vărsa, a turna), de la rădăcina *nb'* (a căuta, a anunța) sau de la akkadianul *nabû* (a chema): profetul ar fi fost chemat de Dumnezeu pentru a îndeplini o misiune anume. Traducerea grecească, utilizată în Septuaginta, introduce o altă idee, întrucât grecescul *profetes* înseamnă „a vorbi în locul lui...“²⁹.

Profetul este deci un personaj care se simte chemat de Dumnezeu pentru a anunța, inspirat de divinitate, conținutul unui mesaj dumnezeiesc, pe care și el îl întrezărește deseori sub formă de viziune. „Vom înțelege aici prin noțiunea de «profet» un purtător exclusiv personal al harismei, care, în virtutea misiunii sale, propovăduiește o concepție religioasă sau o poruncă divină“³⁰, ne spune Max Weber. Așadar, misiunea profetului, care constă în anunțarea voinței divine, nu este în mod esențial îndreptată către dezvăluirea viitorului. Este însă relevant faptul că acest aspect parțial al funcției sale le-a eclipsat rapid pe celelalte din vocabularul nostru. Astfel, în dicționarul Littré stă

scris: „A profetiza: a prezice viitorul prin inspirație divină“. Acest abuz de limbaj arată că, încă de la început, oamenii au acordat cea mai mare importanță revelării viitorului în oracolele profetice. Cunoașterea viitorului este nevoia vitală absolută și, totodată, cea mai imposibil de satisfăcut, fiindcă adevărul este că trăim într-o permanentă stare de anticipare, chiar dacă această anticipare nu se bazează pe nicio certitudine. Cel care, într-un fel sau altul, are pretenția de a cunoaște viitorul, în esență incognoscibil, are într-adevăr vocație de călăuză.

Considerați indispensabili, profeții proliferază în Palestina, de la simpli văzători, consultați pentru cunoașterea destinului personal, până la bande de inspirați, utilizate de autorități. Aceste două tipuri extreme sunt prezentate în prima carte a Regilor (9:1-10). Saul a plecat în căutarea asinilor pierdute. Servitorul lui îl sfătuiește să se ducă să întrebe un „văzător“: „Iată în cetatea aceasta este un om al lui Dumnezeu, om cinstit de toți și tot ce spune el se plinește“. Iar autorul cărții adaugă: „Înainte vreme în Israel, când mergea cineva să întrebe pe Dumnezeu, zicea așa: «Hai la văzătorul!» Căci acela care astăzi se numește prooroc înainte se numea văzător“ (Cartea întâia a Regilor 9:9). Văzătorul era Samuel, care, pentru o sumă modică, oferea sfaturi, și i-a prezis lui Saul un viitor glorios. Ieșind de la el, Saul a dat peste o ceată de profeti în transă. „Și a venit peste el Duhul lui Dumnezeu și a prorocit și el în mijlocul lor. Toți cei ce-l cunoșteau de mai înainte au văzut că procește cu prorocii!“ (Cartea întâia a Regilor 10:10-11). Așadar, spiritul profetic ar fi contagios, după cum o arată un alt exemplu, puțin mai departe, în aceeași carte: „Și a trimis Saul slujitori să prindă pe David; dar când au văzut aceștia ceata prorocilor prorocind și pe Samuel povățuindu-i, S-a pogorât Duhul lui Dumnezeu peste slujitorii lui Saul și au început și ei a proroci“. Alte două grupuri de emisari pățesc la fel, iar când Saul vede ce se întâmplă, „s-a dezbrăcat de haine și a prorocit înaintea lui Samuel și toată ziua aceea și toată noaptea a șezut dezbrăcat“³¹.

Sunt exact fenomenele extatice constatate la popoarele vecine. Mijloacele utilizate sunt dansul, muzica trepidantă, țipetele, scuturatul violent al capului și consumul de licori sau droguri: „Am să-ți prorocesc despre vin și despre băutura cea îmbătătoare“³². „Dar și aceștia se clatină de vin și rătăcesc drumul din pricina băuturilor tari; preotul și prorocul se poticnesc de băutură, sunt biruiți de vin, au amețeli din pricina băuturilor tari, în vedenii se înșală, în hotărâri șovăie“, zice Isaia (28:7). Profeții extatici „cedează în urma unui soi de sugestie hipnotică“, scria W.F. Albright, „sub influența căreia rămân ceasuri întregi inconștienți. În această stare, subconștientul poate deveni anormal de activ, iar persoanele de un anumit gen psihologic pot avea viziuni și experiențe mistice“³³. Au senzația de a nu mai fi aceeași persoană: „Atunci va veni peste tine Duhul Domnului și vei proroci și tu cu ei și te vei face alt om“, îi spune Samuel lui Saul³⁴.

Începând din secolul al IX-lea î.H., cetele de profeti par a fi devenit ceva mai disciplinate și sedentarizate. Organizate în asociații, sub formă de confrerii ale „fiilor profetilor“ și alipite de principalele sanctuare (cele din Betel, Ierihon, Ghilgal), erau conduse de căpetenii – „stăpânii“. Căsătorii, luând mesele în comun, acești profeti nu